

A87/21 CO:2055097

19 juni 1987

HET CORBACHEV-BELEID
FUNDAMENTELE VERANDERING OF ACCENTVERSCHUIVING? (III)

Nadat in twee eerdere Focussen de huidige perestroika, democratisering en glasnost in de Sovjet-Unie min of meer afzonderlijk zijn behandeld, zal in dit vervolgrapport getracht worden de onderlinge samenhang en de gezamenlijke doelstelling ervan te achterhalen.

De relatie tussen herstructurering, democratisering en glasnost.

De toepassing van glasnost in de Sovjetsamenleving bleek reeds eerder geen doel op zich te zijn, maar onderdeel van een beleid dat erop is gericht stagnatie en verschijnselen van inertie te boven te komen. Opzet is - zoals GORBACHEV in zijn actieprogramma van december 1984 al stelde - de economische en politieke macht van het land te versterken en daarmee de status van grote mogendheid zeker te stellen. Cruciaal in dit beleid - tenminste zoals het er vanaf ongeveer september 1986 uitziet - zijn behalve glasnost het streven naar 'democratisering', wat neerkomt op een uitbouw van de democratische component van het eerder genoemde democratisch centralisme zonder aantasting van het bestaande politieke systeem, en voorts het streven naar 'perestrojka' dat op de eerste plaats de economie moet "herstructureren" en in samenhang daarmee ook andere sectoren van de samenleving.

Bij zijn ambtsaanvaarding op 11 maart 1985 gaf GORBACHEV al meteen de hoogste prioriteit aan de verbetering van de Sovjeteconomie, die onder zijn voorgangers in het slop was geraakt. Tijdens het in april daarop volgend gehouden CC-plenum presenteerde hij een omvangrijk plan met herstructureringsvoorstellen voor de economische sector, die tot doel hadden 'een kwalitatief nieuw ontwikkelingsniveau te bereiken'. Zijn eerste op de praktijk gerichte maatregelen - zoals de acties tegen alcoholmisbruik * - betroffen een campagne voor meer orde en discipline teneinde de werkende bevolking aan te zetten tot harder werken. Parallel daarmee kwam de stelselmatige vervanging op gang van een in de loop van de tijd toenemend aantal voor hun taak niet berekende functionarissen binnen het economische, het ministeriële en het partijapparaat. Naarmate de tijd verstreek werden steeds meer organisatorische maatregelen in het vooruitzicht gesteld, die tot doel hadden de bevolking tot een nog grotere inzet te bewegen voor de vergroting van de nationale productie.** . Samengevat ziet het er naar uit dat GORBACHEV eerst geprobeerd heeft de bevolking tot harder werken te krijgen via meer discipline en toen dat in de loop van de tijd niet voldoende lukte zijn toevlucht heeft gezocht tot verdergaande methoden, waarop hij overigens al gezinspeeld had in zijn eerder vermelde toespraak van december 1984.

Interessant in dat verband is dat hij aan het begin van zijn partijleiderschap meer dan eens heeft onderstreept dat er geen tijd was om aandacht te schenken aan een herwaardering van de Sovjetgeschiedenis of -cultuur voordat de economische problemen zouden zijn opgelost. Maar juist op deze terreinen heeft hij inmiddels een en ander in gang gezet en persoonlijk medio februari van dit jaar de noodzaak aangegeven van een betere kennis van de eigen geschiedenis en cultuur. Kennelijk is er dus sprake van tussentijdse beleidsaanpassingen, die - naar mag worden aangenomen - 'afgedwongen' worden door de gebleken onhaal-

-
- * Deze campagne resulteerde in 1986 in de oprichting van een volgens de bekende Sovjetpatronen opgezette, centraal geleide anti-alcohol organisatie met basisafdelingen in 'woongebieden' en bedrijven. Zij heeft vooral een controlerende functie.
 - ** Deze maatregelen bestreken een groot aantal terreinen en varieerden van een stroomlijning van het plansysteem waardoor individuele bedrijven een grotere onafhankelijkheid zouden krijgen, tot een ander premiestelsel voor arbeiders en managers, het geven van invloed aan de arbeiders bij de benoeming van bedrijfsdirecteuren en het toestaan van meer ruimte voor de prive sector

baarheid van de gestelde doelen met alleen de eerder ingezette middelen. Bij die aanpassingen lijkt het dus te gaan om zuiver pragmatische bijstellingen waaraan voorlopig geen verdere conclusies mogen worden verbonden. Illustratief lijkt in het zelfde verband dat GORBACHEV de noodzaak tot democratisering van de Sovjetsamenleving eerst in een laat stadium uitdrukkelijk als een van de voorwaarden heeft opgevoerd voor een succesvolle aanpak van de problemen. Volgens Radio Liberty heeft hij pas op 18 september 1986 voor het eerst deze noodzaak onderstreept tijdens een toespraak die hij toen hield in Krasnodar.* Naar gebleken is heeft hij echter reeds in juni 1986 in een besloten kring gepleit voor 'uitbreiding van de democratie'. Dat gebeurde tijdens een informele ontmoeting die hij toen had met een dertigtal Sovjetschrijvers, waarvan een samizdat-verslag in oktober 1986 in het Westen bekend werd. Tijdens deze bijeenkomst is hij - behalve op de noodzaak tot uitbreiding van de democratie - ook ingegaan op de onderlinge relatie tussen 'herstructurering' en 'glasnost'. Hij legde toen uit dat glasnost een hulpmiddel is bij zijn streven naar verandering. En wel omdat de door hem gewilde 'herstructurering' van de Sovjetsamenleving bemoeilijkt wordt door de afwezigheid van een loyale oppositie binnen het systeem en 'glasnost' in dit gemis zal moeten voorzien. "We hebben geen oppositie(partij). Hoe kunnen we dan onszelf controleren en in de gaten houden? Alleen maar door kritiek en zelfkritiek. En boven alles door glasnost". Hij wees er daarbij wel op dat daarvan een zorgvuldig gebruik moet worden gemaakt: "Er kan geen uitbreiding van de democratie zijn zonder glasnost. Maar tegelijkertijd moet voor ogen worden gehouden dat democratie zonder grenzen gelijk is aan anarchie".**

Daarmee gaf hij aan dat 'herstructurering', 'democratisering' en 'openheid' zaken zijn die onderling verbonden zijn. Glasnost is een hulpmiddel bij herstructurering, maar kan niet onbeperkt worden toegelaten. Het kan en mag slechts zorgvuldig en binnen bepaalde grenzen worden gehanteerd en is geen doel op zich. Hetzelfde geldt voor 'democratisering', die op 7 april 1987 door plv. Politburolid en CC-secretaris YAKOVLEV tijdens een CC-plenum van de CP van Tadzjikistan werd omschreven als "de motor voor herstructurering" omdat "... de ontwikkeling van deze democratie in beslissende mate het tempo, de omvang en de diepgang van de veranderingen bepaalt"***. Ook aan die ontwikkeling kan - aldus de eerder geciteerde woorden van GORBACHEV - glasnost een bijdrage leveren.

Samenhang en doelstelling

Over het doel van herstructurering, democratisering en openheid werd door YAKOVLEV tijdens het eerder vermelde CC-plenum gezegd dat m.n. "...de ontwikkeling en bevestiging van democratische principes" niet alleen moeten resulteren in "een gezondere morele atmosfeer in de collectieve boerderijen en bedrijven", niet alleen in "betere menselijke relaties" en niet alleen in "de verheffing van het individu, maar ook in een versterking van de discipline en een grotere verantwoordelijkheid voor alles wat er omgaat in de bedrijven en de samenleving"****. Hij wilde daarmee niet zeggen dat "... de socialistische democratie tot nu toe helemaal niet heeft gewerkt". Maar de "door LENIN geformuleerde grondslag en de (daaruit voortvloeiende) principes van de macht

* Radio Liberty Research, RL 94/87, GORBACHEV'S TWO YEARS IN POWER, March 9, 1987.

** RL 399/86, Radio Liberty Research, October 23, 1986: GORBACHEV MEETS SOVIET WRITERS: A SAMIZDAT ACCOUNT

*** FBIS, USSR NATIONAL AFFAIRS, 8 APR 87, R 7

**** ibid., R 8

van het volk, zoals die wordt uitgeoefend door de sovjets (=raden), moeten weer hun oorspronkelijke betekenis krijgen en moeten worden ontdaan van alle soorten bureaucratische toevoegingen"* .

Sovjetpremier en Politburolid RYZHKOV bracht dezelfde boodschap in andere bewoordingen, toen hij tijdens de jaarlijkse ceremonie in het Kremlin op 22 april jl. ter gelegenheid van LENIN's geboortedag een redevoering hield over "het leninisme als de basis voor de theorie en het beleid van herstructurering". Hij begon met te stellen dat de CPSU - uitgaande van LENIN's creatieve gedachten - plannen had ontwikkeld en beslissingen had genomen, die erop gericht waren drastische veranderingen tot stand te brengen. Deze zijn bedoeld om "een kwalitatieve verbetering van het leven in het hele land" tot stand te brengen en "een nieuwe historische fase in onze ontwikkeling" te realiseren . De "...leninistische benadering (is) ... van bijzondere betekenis ... in de periode van herstructurering. We moeten de hele wereld de voordelen en de onbeperkte mogelijkheden van het socialisme bewijzen** . "Deze diepgaande herstructurering van onze samenleving ..." heeft grote betekenis, want zij is "vergelijkbaar ... met de revolutionaire veranderingen in die periode toen de partij en de brede massa's van de bevolking begonnen aan de opbouw van het socialisme onder leiding van LENIN"***

GORBACHEV zelf stelde tijdens het CC-plenum van januari jl., dat herstructurering een middel is bedoeld om de stagnerende verschijnselen in de samenleving te boven te komen en om haar "...te ontdoen van alles wat in strijd is met de socialistische moraal...". Het einddoel is daarbij "...een diepgaande verandering te weeg te brengen in alle aspecten van het openbare leven, het socialisme te voorzien van de meest geavanceerde vormen van sociale organisatie en de humane aard van ons systeem aan de buitenwereld te presenteren"**** Wil een dergelijk streven succes boeken, dan is daarvoor wel nodig dat "de democratie binnen het socialistisch systeem volledig wordt ontwikkeld, dat de bevolking op een reële manier en meer actief dan tot nu toe participeert in het zoeken naar oplossingen voor bestaande problemen en dat een volledige restauratie plaatsvindt van de leninistische principes van openheid, publieke controle, kritiek en zelfkritiek ... De verdieping van de socialistische democratie, de creatieve inzet van de Sovjetbevolking, de voorhoederol die in de praktijk daarbij door de CPSU en haar leden zal worden vervuld, staan borg voor het succes en de onomkeerbaarheid van deze revolutionaire veranderingen"***** . GORBACHEV liet er geen misverstand over bestaan dat m.n. de te realiseren 'verdieping van de socialistische democratie' op geen enkele wijze een breuk zal inhouden met het bestaande politieke systeem. Hij onderstreepte in dit verband dat een dergelijke aanpassing niet meer en niet minder betekent dan dat er op maximale wijze gebruik zal worden gemaakt van de mogelijkheden, die het bestaande systeem biedt. De bedoeling is dat de bevolking op grotere schaal participeert in de maatschappij en in het bestuur van het land. In deze context verwees de partijleider naar de oprichting van een aantal nieuwe massaorganisaties (een organisatie voor oorlogs- en arbeidsveteranen, de Sovjetrussische Culturele Organisatie, de onder het Sovjetvrouwencomite geplaatste Vrouwenraden*****) als evenzovele bewijzen voor het succesvolle verloop van dit streven***** .

* FBIS, USSR NATIONAL AFFAIRS, 8 APR 87, R 7
** FBIS, USSR NATIONAL AFFAIRS, 23 APR 87, R 5
*** ibid., R 2
**** FBIS, USSR NATIONAL AFFAIRS, 28 JAN 87, R 10
***** FBIS, USSR NATIONAL AFFAIRS, 27 JAN 87, R 16
***** Zie FOCUS A87/07 en A87/12, resp. 26-2-87 en 13-3-87
***** FBIS, USSR NATIONAL AFFAIRS, 27 JAN 87, R 17

als evenzovele bewijzen voor het succesvolle verloop van dit streven* . De oprichting van de landelijke anti-alcohol organisatie zou daaraan overigens kunnen worden toegevoegd.

Sinds er twee jaar geleden na het CC-plenum van april 1985 met herstructurering werd begonnen, is er - aldus RYZHKOV in zijn LENIN-rede - al een verandering in de sociale atmosfeer opgetreden, waardoor verschijnselen van apathie en onverschilligheid weliswaar niet volledig zijn verdwenen, maar wel in belangrijke mate zijn teruggedrongen. Ook hij onderstreepte dat de leidende rol in dit proces aan de partij is voorbehouden, want "...de partij selecteert de hoofdrichtingen en de belangrijkste gebieden waarop maximale inspanningen moeten worden geconcentreerd" en "de economie is een van de belangrijkste daarvan"** . "Zij vormt de basis van de macht van ons vaderland" en "...het hele proces van herstructurering in de economie is erop gericht haar potentie te vergroten...". Groei en ontwikkeling op dit terrein noemde RYZHKOV noodzakelijk, omdat het anders - zoals LENIN heeft aangegeven - onmogelijk is "een communistische samenleving op te bouwen"*** .

Voorlopige samenvatting

Alles bijeen komt het erop neer dat het beleid onder GORBACHEV inhoudelijk op de eerste plaats gericht is op herstructurering van het Sovjetsysteem, waarbij de nadruk ligt op de economische sector. Om dat te bereiken is er een zekere ruimte voor meer democratie en voor een grotere openheid zolang die geen inbreuk maken op het bestaande politieke systeem. Democratisering en 'glasnost' zijn slechts middelen om de bevolking ertoe te zetten zich in te spannen voor het herstructureringsstreven. Het beleid is er enerzijds op gericht negatieve verschijnselen (bureaucratie, stagnatie) uit te bannen en streeft er anderzijds naar de bevolking meer discipline bij te brengen en een grotere verantwoordelijkheid te geven voor de dagelijkse gang van zaken. Het einddoel is daarbij - met een uitdrukkelijk beroep op de ideeën van LENIN - het superieure karakter van het Sovjetsysteem te demonstreren en te bewijzen dat het 'socialisme' onbeperkte mogelijkheden heeft. Het is dus geenszins de bedoeling van GORBACHEV c.s. om van de Sovjet Unie een open, pluralistische democratie te maken. Dit zal in een volgende Focus in deze reeks getoetst worden aan de wijze waarop tot nu toe een aanzet is gegeven tot electorale hervormingen.

* FBIS, USSR NATIONAL AFFAIRS, 27 JAN 87, R 17

** FBIS, USSR NATIONAL AFFAIRS, 23 APR 87, R 3

*** ibid., R 5